

УДК 339.92+327.5

ПЕРСПЕКТИВИ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ У 2014 РОЦІ: ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Резнікова Ольга Олександрівна,
кандидат економічних наук

Досліджено методи виявлення та оцінки глобальних ризиків. Проаналізовано основні глобальні ризики та актуальні тенденції глобального розвитку, визначено рейтинг глобальних ризиків, що матимуть найбільший вплив на розвиток України у 2014 р. Запропоновані шляхи удосконалення процесу підготовки стратегічних і програмних документів в Україні.

Ключові слова: глобальні ризики, глобальний розвиток, національна безпека, економічна безпека, інтеграційні процеси, стратегія.

Провідними країнами світу та міжнародними організаціями приділяється дедалі більше уваги дослідженням проблем глобального розвитку. Економічні та політичні процеси, що відбуваються нині на національному рівні, стають дуже чутливими до зовнішніх, часто різновекторних, впливів. Поширення глобальних інтеграційних процесів одночасно супроводжується посиленням протекціоністських настроїв як на рівні окремих держав, так і регіонів. Урахування актуальних тенденцій глобального розвитку у стратегічних і програмних документах державного значення є важливим завданням для будь-якої країни, яка прагне мінімізації негативного впливу зовнішніх чинників та забезпечення подальшого розвитку в сучасних умовах.

Україна значною мірою залучена у процеси глобального розвитку, що зумовлено її географічним положенням, високим рівнем економічної відкритості, наявністю спільних ци-

вілізаційних цінностей з іншими, передусім європейськими, державами тощо. Своєчасне реагування на актуальні глобальні процеси дасть змогу нашій країні не лише уникати чи знижувати можливі втрати від дії глобальних ризиків, а й отримувати додаткові конкурентні переваги за рахунок реалізації власного потенціалу.

Дослідження ризиків для національної безпеки України та її окремих складників набувають усе більшого значення. Відповідні проблеми висвітлені у роботах відомих вітчизняних науковців, зокрема О. І. Барановського, В. П. Горбуліна, А. Б. Качинського, В. І. Мунтіяна, Г. А. Пастернак-Таранушенка, А. І. Сухорукова, Ю. М. Харазішвілі. Нині запропоновані різні підходи та методи до визначення й оцінювання ризиків для національної безпеки України та її окремих складників, які поступово починають ураховуватися при підготовці стратегічних і програмних документів

України. Водночас дія глобальних ризиків дещо відрізняється від впливу традиційних ризиків на національному рівні, тому методи оцінки глобальних ризиків та визначення їх впливу на національну безпеку мають враховувати такі особливості.

Практика державної політики у сфері національної безпеки засвідчує необхідність поглибленого дослідження проблем глобального розвитку й не лише в частині впливу глобальних ризиків на стан національної безпеки, а й щодо визначення актуальних напрямів розвитку держави, що надаватимуть Україні додаткові конкурентні переваги в умовах геополітичних і гео економічних змін. Уперше в Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється», затвердженій Указом Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105 (у редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 р. № 389/2012) [1], проект якої було розроблено Національним інститутом стратегічних досліджень, було проаналізовано вплив глобальних ризиків на стан національної безпеки.

Метою даної статті є визначення основних глобальних ризиків, що матимуть найбільший вплив на національну безпеку України у 2014 р., та пріоритетів розвитку держави в контексті актуальних трендів глобального розвитку.

Дослідження впливу глобальних ризиків на стан національної безпеки має здійснюватися на постійній основі та включати такі *основні етапи*:

- моніторинг і комплексний аналіз процесів глобального розвитку;
- виявлення коротко-, середньо- та довготермінових глобальних трендів;
- ідентифікація та оцінка глобальних ризиків на підставі визначених критеріїв;
- оцінка впливу глобальних ризиків на стан національної безпеки у різних сферах;
- оцінка потенціалу посилення національної безпеки у різних сферах під впливом глобальних трендів;
- внесення коректив у діючі або розробка нових стратегічних і програмних документів державного значення;
- реалізація відповідних документів.

Експерти Всесвітнього економічного форуму визначають **глобальний ризик** як подію, що викликає істотний негативний вплив на декілька країн і галузей терміном до 10 років [2]. При визначенні щорічних рейтингів глобальних ризиків ними використовується метод анкетування, що передбачає опитування понад 1000 експертів з різних країн світу, які презентують різні галузі промисловості,

урядові й неурядові організації тощо. При цьому їм пропонується зробити вибір із запропонованого переліку з глобальних ризиків, що групуються за критеріями ймовірності та впливовості. Під час дослідження 2014 р. вперше було запропоновано також узагальнений рейтинг глобальних ризиків, що викликають найбільше занепокоєння.

Методика, яку використовують експерти Всесвітнього економічного форуму для оцінки глобальних ризиків, передбачає різні методи наукових досліджень, крім уже згаданого анкетування, з-поміж яких: аналіз, узагальнення, екстраполяція, систематизація, класифікація, ранжування. Також слід зауважити, що під час опитування використовуються висновки експертів, які, своєю чергою, користуються й іншими методами досліджень, що зумовлює високий рівень об'єктивності отриманих результатів. Цю методику не можна назвати дуже точною, що засвідчує порівняння фактичних ризиків із прогнозними за підсумками попередніх років. Проте вона дає змогу визначити актуальні тенденції глобального розвитку. Для цього аналіз рейтингів глобальних ризиків доцільно розглядати в динаміці.

Так, аналіз рейтингів глобальних ризиків за 2007–2014 рр. дає змогу зробити висновок, що найімовірнішими глобальними ризиками у 2007–2010 рр. вважалися ті, що відносилися до економічної сфери. Це загалом відповідає фактичним тенденціям, оскільки приблизно на ці роки припадає світова фінансово-економічна криза. Якщо говорити про більш конкретні результати, то очевидно, що загроза зниження темпу економічного зростання в Китаї нижче 6 % була завищена, а загроза бюджетних криз у 2011 р. – недооцінена, оскільки економічні ризики взагалі не увійшли до п'ятірки найімовірніших глобальних ризиків, хоча були визнані одними з найбільших за рівнем впливу. Загалом за період досліджень, а саме за 2007–2014 рр. економічні ризики стабільно посідали перше місце за рівнем впливу. Це підтверджує висновок про зростання інтенсивності економічних зв'язків та ступеня глобалізації, що посилює загрозу розповсюдження кризових явищ у сфері економіки в усьому світі.

Іншою тенденцією, яку можна виділити, є те, що починаючи з 2011 р. більша ймовірність виникнення глобальних проблем переноситься з економічної сфери до екологічної, що підтверджується значним зростанням кількості випадків катастроф природного походження та масштабів їх руйнівного впливу.

Глобальні ризики у соціальній та геополітичній сферах у 2007–2014 рр. залишалися приблизно на однаковому рівні. Це може свідчити про те, що незважаючи на декларовані прагнення держав щодо вирішення найгостріших соціально-політичних проблем (подолання бідності, значної нерівності в доходах, поширення корупції тощо), заходи, що вживаються ними у цьому напрямку, виявляються недостатніми.

Глобальні ризики технологічного характеру залишаються наразі на найнижчому рівні. Найбільше занепокоєння серед експертів викликають такі ризики з цієї групи, як поширення кібератак, вихід з ладу важливої інформаційної інфраструктури, поширення крадіжок і шахрайства з персональними даними.

Не слід забувати, що наявність взаємозв'язків між ризиками може посилити негативний вплив будь-якого з них. Методика, що використовується нині Всесвітнім економічним форумом, передбачає визначення глобальних ризиків окремо один від одного. Вплив взаємозв'язків між ризиками на існуючі або на виникнення внаслідок цього нових ризиків наразі не оцінюється та не прогнозується.

Прикладом формування нових ризиків під впливом дії інших можуть бути суспільні протести. Так, накопичення критичної маси невирішених проблем на національному рівні вже призвело до поширення протестів у низці країн світу. У 2013 р. протестами була охоплена значна частина країн, серед яких: Єгипет, Туреччина, Бразилія, Аргентина, Чилі, Болгарія, Україна та ін. Зростає число національних конфліктів з використанням зброї (Лівія, Сирія, Ліван, Ірак, Конго, Косово та ін.). Найбільш поширеними причинами цих протестів стали високий рівень корупції, порушення чи обмеження громадянських прав, зниження загального рівня життя. Зростання кількості протестів та збройних конфліктів у світі на тлі глобальних геополітичних трансформацій посилює глобальний ризик поширення зброї масового ураження. Так, у 2013 р. цей ризик уперше за тривалий час увійшов до п'ятірки найбільших глобальних ризиків за ступенем впливу.

Протести, що виникають під дією низки існуючих ризиків, своєю чергою, здатні породити нові ризики, які можуть викликати помітні зрушення не лише на національному, а й на глобальному рівнях. Зрозуміло, що протести та збройні конфлікти послаблюють національну економіку країн, у яких вони відбуваються. Масштаб поширення кризових явищ значною мірою залежить від ступеня

Стратегічні пріоритети, №1 (30), 2014 р.

залучення національної економіки в інтеграційні процеси на регіональному та глобальному рівнях. Так, розгортання боргової кризи в незначній за обсягами у світовому масштабі економіці Греції у 2010 р. призвело до послаблення економіки більшості країн ЄС, що своєю чергою суттєво стримувало темпи економічного зростання світової економіки.

До п'ятірки найімовірніших глобальних ризиків у 2014 р., за висновками фахівців Всесвітнього економічного форуму [2], входять: зростання розриву між рівнями доходів; надзвичайні події природного характеру; безробіття й неповна зайнятість; зміни клімату; кібернетичні атаки. Як бачимо, два з п'яти найбільших глобальних ризиків відносяться до соціально-економічної сфери, що зумовлює збереження високого протестного потенціалу у світі.

За масштабами можливого впливу у 2014 р. були визначені такі найбільші глобальні ризики: фінансові кризи; зміни клімату; кризи водних ресурсів; безробіття й неповна зайнятість; вихід з ладу критичної інформаційної інфраструктури.

Загалом, за оцінками фахівців Всесвітнього економічного форуму, **глобальний розвиток у 2014 р. визначатимуть такі основні тенденції** [3]:

- зростання соціальної напруги у країнах Близького Сходу та Південної Африки;
- збільшення розриву в доходах між бідними і багатими;
- стійке безробіття;
- зростання кібернетичних загроз;
- відсутність реагування на зміни клімату;
- зниження надійності / рівня впевненості в економічній політиці;
- зниження довіри до органів влади;
- розширення середнього класу в Азії;
- зростання значення мегаполісів;
- швидке розповсюдження дезінформації в інтернеті.

З-поміж інших важливих трендів, що визначатимуть глобальний розвиток у 2014 р., слід також зазначити такі:

- пошук альтернативи існуючим світовим резервним валютам;
- зростання конкуренції за основні види ресурсів;
- накопичення протестного потенціалу;
- відновлення позитивної динаміки економічного зростання США та ЄС;
- призупинення процесів перетікання капіталів із Заходу на Схід, із розвинених країн до країн, що розвиваються;
- вихід суперництва між США та КНР за межі Азіатсько-Тихоокеанського регіону та

поширення його на інші регіони, у т.ч. на Європу.

В умовах світової фінансово-економічної кризи та затяжної посткризової рецесії більшості країн світу доводилося вирішувати нагальні проблеми соціально-економічного та внутрішньополітичного розвитку, що відвернуло на певний час увагу від проблем глобального розвитку. Витрати країн-донорів на глобальні міжнародні проекти були скорочені. Проте це не зняло їх із порядку денного. Вирішення таких глобальних проблем, як кліматичні зміни, скорочення біорозмаїття, забруднення навколишнього середовища, ускладнення водопостачання, значення яких зростає з кожним роком, неможливе без поєднання зусиль усіх країн і без запровадження стратегічного підходу до питань національного та глобального управління.

Дуже важливого значення набуває запровадження такого підходу в економічній сфері. Актуальні глобальні тренди засвідчують, що проблема старіння населення стає дедалі актуальнішою для більшості країн світу. Визначення та запровадження заходів задля посилення економічної безпеки у соціально-економічній та фінансовій сферах треба розпочинати вже зараз, незважаючи на те, що фактичний рівень загроз у цих сферах може й не виходити за критичні показники. Це зумовлено тривалістю процесу адаптації соціально-економічної системи до нових умов пенсійного та медичного забезпечення, нових підходів до формування ринку праці, бюджетного планування тощо – тобто сфер, які зазнаватимуть найбільшого тиску під впливом загрози старіння населення.

Щодо інтеграційних процесів, то зазвичай відкритість країни та її інтегрованість у певні торгівельні союзи сприяє і економічному зростанню, і підвищенню рівня національної безпеки загалом, оскільки країни зацікавлені в підтриманні стабільності в кожній із країн-партнерів, надаючи тим самим додаткові колективні гарантії безпеки. Водночас, як застерігає П. Гемават [4], слід уникати відкриття керівництву тих країн, які поводяться недружно щодо власної країни.

Таким чином, інтеграція країни до будь-якого інтеграційного утворення інших держав може надавати і додаткові можливості для розвитку, і створювати значні ризики для національної безпеки. Аналіз доцільності залучення країни до такого інтеграційного утворення має охоплювати різні складники суспільного життя та враховувати особливості розвитку держави. При цьому слід урахувати, що економічні втрати, яких зазнаватиме

країна на початковому етапі поглибленої інтеграції, можуть бути перекриті за рахунок ліквідації значних системних вад (здійснення політичних та економічних реформ, зниження рівня корупції, поліпшення системи адміністрування та інфраструктури тощо). Це сприятиме забезпеченню стійкого економічного зростання у середньо- та довгостроковій перспективі [5].

Аналіз глобальних ризиків та актуальних трендів глобального розвитку дає змогу зробити висновки щодо слабких і сильних сторін національного розвитку та стратегічних документів України з метою їх своєчасного коригування. Пріоритетність і вплив глобальних ризиків на національний розвиток може суттєво відрізнятись в різних країнах, що зумовлено географічними, демографічними, економічними, політичними, культурними та іншими відмінностями.

Хоча Україна значною мірою залучена до глобальних інтеграційних процесів, **ключове значення для розвитку України у 2014 р. матиме вирішення внутрішніх проблем**, а саме забезпечення політичної, макроекономічної та соціальної стабільності. Позитивний вплив на ці процеси в умовах, що склалися, матимуть такі чинники, як отримання зовнішньої економічної допомоги та відновлення конструктивних зовнішньополітичних зв'язків.

Серед глобальних ризиків, що матимуть найбільший вплив на розвиток України у 2014 р., слід зазначити такі:

- бюджетні, фінансові та валютні кризи в основних економіках світу;
- цінові шоки щодо нафтопродуктів (різке зростання);
- поширення міжнародної організованої злочинності, корупції;
- кліматичні зміни (в частині погіршення умов ведення сільського господарства);
- погіршення стану здоров'я населення.

Додатковими чинниками негативного зовнішнього впливу на економіку України у 2014 р. будуть такі:

- можливість ускладнення ситуації щодо умов постачання газу на територію України, скорочення обсягів транзиту газу;
- періодичні торговельні війни (насамперед із Російською Федерацією, яка використовує їх як засіб досягнення політичних цілей);
- загроза дефолту за зовнішніми державними зобов'язаннями;
- скорочення приватних грошових переказів з-за кордону через зростання рівня безробіття в європейських країнах.

Усі зазначені вище ризики визначають слабкість України. З метою їх мінімізації або

усунення мають бути розроблені, а головне – реалізовані відповідні державні заходи. Так, уже не перший рік говориться про необхідність зниження залежності України від кон'юнктури світових ринків та стимулювання розширення внутрішнього попиту. Проте суттєвих змін у цій сфері наразі не відбулося: структурні реформи в Україні не були реалізовані, затверджені цільові державні програми не реалізуються в повному обсязі через брак фінансування, що суттєво знижує їх ефективність.

Глобальний ризик, обумовлений старінням населення, повною мірою притаманний й Україні. Проте попередні спроби здійснити пенсійну реформу виявилися невдалими, оскільки вони не враховували такі важливі чинники, як необхідність покращення умов та рівня життя населення, якості й доступності медичного забезпечення, а також нерозвиненість фінансового ринку України, що фактично унеможливує запровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення.

У середньо- та довгострокових прогнозах глобального розвитку провідні експерти визначають також такі тренди, як посилення дефіцитів продовольства та питної води у світі. З огляду на це Україні, яка має значний природно-ресурсний потенціал, доцільно приділяти більше уваги розвитку аграрного сектору України та проектів, пов'язаних із водоочищенням. Розвиток цих напрямків дасть змогу Україні здобути додаткові конкурентні переваги як світового постачальника продовольства та питної води.

Висновки

1. У провідних країнах аналіз актуальних тенденцій глобального розвитку та оцінка глобальних ризиків є обов'язковим елементом при розробці стратегічних і програмних документів державного значення. Це обумовлено необхідністю мінімізації негативного впливу зовнішніх чинників та підвищення ефективності національного розвитку в сучасних умовах.

2. Методики оцінки глобальних ризиків та визначення їх впливу на національну безпеку мають враховувати відмінності дії таких ризиків від впливу традиційних ризиків на національному рівні. Достатньо високим рівнем об'єктивності характеризується, зокрема, методика визначення та оцінки глобальних ризиків, що використовується експертами Всесвітнього економічного форуму. Також вона дає змогу визначити актуальні тенденції глобального розвитку на підставі аналізу ди-

намічних рядів і встановити взаємозв'язки, які можуть посилювати дію окремих ризиків або формувати нові.

3. Аналіз рейтингів глобальних ризиків за 2007–2014 рр. дає змогу виявити такі тенденції:

- найбільше занепокоєння протягом зазначеного періоду викликали глобальні ризики, що відносилися до економічної сфери. При цьому починаючи з 2011 р. їх гострота почала дещо знижуватися, що відповідає періоду поступового посткризового відновлення;

- другою за значимістю групою глобальних ризиків є екологічні ризики, ймовірність виникнення та впливу яких стабільно зростає, особливо після 2011 р. Об'єктивність цієї тенденції підтверджується зростанням у світі числа катастроф природного характеру та масштабів їх руйнівного впливу;

- фактично незмінний рівень глобальних ризиків у соціальній та геополітичній сферах протягом зазначеного періоду свідчить про недостатню ефективність заходів, що вживаються державами у цих сферах, і накопичення у суспільствах протестного потенціалу. Реалізація останнього поступово стає окремим глобальним ризиком, актуальність якого зростає;

- на найнижчому рівні залишаються нині глобальні ризики технологічного характеру, а саме поширення кібератак, вихід з ладу важливої інформаційної інфраструктури, поширення крадіжок і шахрайства з персональними даними.

4. Вирішення глобальних проблем, значення яких зростає з кожним роком (кліматичні зміни, скорочення біорозмаїття, забруднення навколишнього середовища, ускладнення водопостачання, розповсюдження небезпечних хвороб тощо), потребує поєднання зусиль усіх країн та запровадження стратегічного підходу до питань національного і глобального управління.

5. Дія глобальних ризиків, як і раніше, визначатиме слабкість України, яка суттєво залучена до глобальних інтеграційних процесів. Проте ключове значення для розвитку України у 2014 р. матиме вирішення внутрішніх проблем – забезпечення політичної, макро-економічної та соціальної стабільності.

6. Найбільший вплив на розвиток України у 2014 р. матимуть такі глобальні ризики, як бюджетні, фінансові та валютні кризи в основних економіках світу; цінові шоки щодо нафтопродуктів; поширення міжнародної організованої злочинності, корупції; кліматичні зміни; погіршення стану здоров'я населення.

7. Додатковими чинниками негативного зовнішнього впливу на економіку України

у 2014 р. будуть такі: можливість ускладнення ситуації щодо умов постачання газу на територію України, скорочення обсягів транзиту газу; періодичні торговельні війни; загроза дефолту за зовнішніми державними зобов'язаннями; скорочення приватних грошових переказів з-за кордону через зростання рівня безробіття в європейських країнах.

8. При визначенні пріоритетів економічного розвитку України слід урахувати довгострокові тенденції глобального розвитку з метою якнайкращого використання природно-ресурсного потенціалу країни. Зо-

крема, в умовах стійких глобальних тенденцій щодо посилення дефіцитів продовольства та питної води у світі доцільно приділяти підвищену увагу розвитку аграрного сектору України та проектів, пов'язаних із водоочищенням.

9. Порядок підготовки стратегічних і програмних документів в Україні потребує удосконалення, зокрема обов'язкового визначення та оцінки впливу глобальних ризиків на стан національної безпеки у різних сферах і розробки заходів щодо упередження та мінімізації їх дії.

Список використаних джерел

1. *Про Стратегію* національної безпеки України : указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105 (у редакції Указу Президента України від 8.06.2012 р. № 389/2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>.
2. *Global Risks 2014, Ninth Edition* // World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalRisks_Report_2014.pdf
3. *Outlook on the Global Agenda 2014* // World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC_GlobalAgendaOutlook_2014.pdf
4. *Гемават П.* Мир 3.0: Глобальная интеграция без барьеров / Панкадж Гемават; пер. с англ. – М. : АЛЬПИНА ПАБЛИШЕР, 2013. – С. 176.
5. *Резнікова О. О.* Україна у регіональних інтеграційних процесах: обґрунтування вибору / О. О. Резнікова // *Фінанси України*. – 2013. – № 6. – С. 53–61.